

Contacten:

Ilse Cornelis, onderzoeker Cebud

i.cornelis@thomasmore.be

0485 18 92 60

Bérénice Storms, onderzoeksleider Cebud

Berenice.Storms@thomasmore.be

Esther Geboers, coördinator Cebud

Esther.Geboers@thomasmore.be

Cebud, Centrum voor budgetadvies en budgetonderzoek, is een onafhankelijk advies- en onderzoekscentrum dat actief bijdraagt aan een inclusieve samenleving. We baseren ons hiervoor op kwaliteitsvol wetenschappelijk onderzoek en samenwerking met relevante stakeholders in binnen- en buitenland. Wij zijn verbonden aan Thomas More Kempen.

Financieel risicogedrag bij jongeren

Situering

Een groeiende groep jongvolwassenen wordt geconfronteerd met financiële moeilijkheden. Dit blijkt uit de statistieken die de Centrale voor kredieten aan particulieren van de Nationale Bank van België publiceert. Hieruit leren we dat de groep jongvolwassenen (tot 24 jaar) bijna 8 % uitmaakt van de mensen met geregistreerde betalingsachterstanden voor consumentenkredieten (Statistieken Centrale voor kredieten aan particulieren, 2013).

De manier waarop jongvolwassenen met geld omgaan, hun bestedingspatronen, kennis en vaardigheden om passende economische beslissingen te nemen heeft echter zijn wortels in de voorgaande levensfase(n). Hierover is echter slechts weinig geweten. Dit onderzoeksproject heeft een tweeledig doel. Enerzijds beoogt het om aan de hand van een grootschalig survey financieel risicovolle gedragingen van adolescenten in kaart te brengen en anderzijds om, aan de hand van gesprekken met jongeren zelf, zicht te krijgen op wat zij zelf wenselijk achten op het vlak van financiële opvoeding, educatie en preventie.

Survey-opzet

Om het financieel gedrag van jongeren in kaart te brengen bevroeg Cebud 2447 leerlingen uit de derde graad van het secundair onderwijs. De bevraging vond plaats in 63 Vlaamse scholen. Leerlingen uit ASO, TSO, BSO, Buso¹ OV3 en OV4 en DBSO²-richtingen kregen in de periode mei 2013-januari 2014 een vragenlijst voorgelegd.

Jongeren in de derde graad van het secundair onderwijs verdienen gemiddeld € 2394 per jaar.

¹ Het buitengewoon onderwijs in de opleidingsvorm 3 (OV3) heeft tot doel aan de leerlingen een algemene, sociale en beroepsvorming te geven, om hun integratie voor te bereiden in een gewoon leef- en werkmilieu. Het buitengewoon onderwijs in de opleidingsvorm 4 (OV4) heeft tot doel voor te bereiden op hoger onderwijs en/of inschakeling in het gewone actieve leven.

² Deeltijds beroeps secundair onderwijs

Uit deze bevraging leren we dat de gemiddelde jongere uit de derde graad van het secundair onderwijs heel wat geld te besteden heeft. Ongeveer 78% krijgt zakgeld, meer dan twee op drie werkt tijdens de schoolvakanties en iets meer dan een derde werkt tijdens het schooljaar. Het totale netto jaarinkomen van jongeren in de derde graad van het secundair onderwijs (zonder DBSO) bedraagt gemiddeld € 2394, wat neerkomt op iets meer dan € 200 per maand. Dit budget wordt vooral besteed aan 'leuke' uitgaven zoals uitgaan, snoep en snacks of games. In meer dan de helft van de gezinnen nemen ouders de volledige kost van school, verzorging, kleding, vervoer, sport en hobby, vakantie en lectuur op zich.

12% van de jongeren vertoont financieel risicogedrag.

We peilden niet alleen naar de voornaamste inkomsten en uitgavencategorieën van jongeren, maar ook naar de mate waarin ze kenmerken van financieel risicogedrag vertonen. Deze risicogedragingen hoeven niet problematisch te zijn, maar hebben het potentieel om, wanneer ze langdurig of frequent voorkomen, in de toekomst te leiden tot financiële moeilijkheden. 25% van de jongeren leent wel eens geld bij hun vrienden of ouders. Hoewel het hierbij vooral gaat over kleine bedragen voor snoep of snacks, heeft bijna 20% van de bevraagde jongeren al eens een bedrag boven 50€ geleend. Spelen voor geld komt vooral voor onder de vorm van weddenschappen met vrienden (25%). Bijna één op tien van de jongeren speelt tenminste eens per maand voor geld. Online kopen komt vaker voor. 68% geeft aan dit wel eens te doen en 18% koopt maandelijks of vaker online. Betalen via sms is iets minder ingeburgerd: 35% zegt dit wel eens, en 11% geeft aan dit minstens op maandelijkse basis te doen. Vooral bus of tram worden via sms betaald. Opvallend is dat één op tien van de jongeren die via SMS betaalt zo onbedoeld teveel geld uitgeeft, vooral door te stemmen via sms of door virtuele dingen te kopen. Bij de online kopers zien we dat één op vijf wel eens meer geld uitgeeft dan gepland en bij bijna één op drie dat de uiteindelijke aankoop duurder is dan gepland. Ongeveer één op tien jongeren vertoont kenmerken van compulsief koopgedrag. Zij geven aan dingen te kopen die niet nodig zijn en krijgen kritiek van anderen op hun koopgedrag. Zes procent geeft wel eens geld uit dat er niet is en 20% van de jongeren rapporteert primair risicovolle strategieën om met geldgebrek om te gaan, zoals geld lenen of vragen in plaats van te sparen of extra te werken.

Omdat adolescenten slechts beperkt formele schulden kunnen maken, peilden we vooral naar de bestaande informele schulden bij vrienden en familie, evenals naar de subjectieve ervaring van financiële moeilijkheden. Ongeveer 10% van de jongeren heeft op dit moment schulden. De gemiddelde schuld bedraagt € 35. Van deze groep geeft 20% aan het soms tot vaak moeilijk te hebben met het terugbetalen van de schulden. Verder stellen we vast dat 6% van de jongeren vaak of heel vaak geld tekort komt en geldzorgen heeft, terwijl ongeveer 12% soms of vaker het spaargeld moet aanspreken en ontevreden is over hoe ze er voorstaan met geld.

We zien dus dat heel wat jongeren wel eens één of andere vorm van mogelijk risicogedrag vertonen. Dit hoeft echter niet problematisch te zijn of te worden. Een groep van 40% van de jongeren vertoont geen enkele vorm van risicogedrag, bij 48% zien we slechts één of twee verschillende gedragingen voorkomen. Een groep van 12% vertoont drie risicogedragingen of meer op een voldoende regelmatige basis om als risicogroep geïdentificeerd te worden. Ongeveer de helft van hen ervaart op dit moment ook al financiële moeilijkheden.

Uitgaansgedrag en financiële draagkracht van het gezin zijn belangrijke determinanten voor financieel risicogedrag van jongeren

De klassieke achtergrondkenmerken, zoals geslacht, afkomst en onderwijstype, vertonen slechts een beperkte samenhang met financieel risicogedrag van jongeren. Factoren die wel duidelijk geassocieerd zijn met financieel risicogedrag zijn de uitgaansfrequentie van de jongere en de financiële draagkracht van het gezin. Bij jongeren die vaker uitgaan en/of drugs gebruiken zien we een patroon van risicogedrag dat een zekere mate aan overconsumptie met een focus op snelle bevrediging reflecteert. Deze jongeren lijken zich tegelijk ook minder bewust van het feit dat zij risicogedrag vertonen en ze maken zich ook niet bijzonder veel zorgen over hun financiële toekomst. Om te komen tot een daadwerkelijke financiële gedragsverandering moet dan ook in eerste instantie worden gewerkt aan bewustwording van de mogelijke risico's verbonden aan ondoordacht geld uitgeven.

Ook jongeren uit gezinnen die het financieel minder breed hebben rapporteren vaker een aantal risicogedragingen, maar lijken zich beter bewust van de mogelijke gevaren die dit inhoudt. Zij ervaren vaker geldtekorten, niet enkel om leuke dingen te doen, maar vaak ook voor de noodzakelijke uitgaven. Bij een aantal van deze jongeren blijkt de kern van het probleem zich dus eerder aan de inkomstzijde te situeren, wat een andere aanpak noodzaakt. Hier zal de focus moeten komen liggen op het structureel beperken van een aantal uitgaven en het opdrijven van inkomsten.

Daarnaast vonden we nog samenhangen tussen het vertonen van risicogedrag en een aantal andere individuele verschillen en persoonlijke attitudes, bijvoorbeeld op het vlak van impulsiviteit, materialisme en de mate waarin men gevoelig is door beïnvloeding door peers.

Jongeren hebben een beperkte financiële kennis maar schatten hun financiële vaardigheden hoog in

Financiële kennis, vaardigheden en competenties worden vaak naar voor geschoven als belangrijke beïnvloedende factoren van financieel gedrag en moeilijkheden. Financiële kennis, vaak aangeduid als financiële geletterdheid, verwijst vooral naar het begrijpen van bepaalde economische en financiële concepten en kennis van financiële mogelijkheden en instrumenten. Naast deze kennis zijn er ook de financiële vaardigheden, die naast kennis vooral verwijzen naar competenties, financieel zelfvertrouwen en financiële verantwoordelijkheid.

In dit onderzoek scoorden jongeren uit de derde graad secundair onderwijs gemiddeld 4,6 op 10 op een meerkeuze-kennistest die vrij abstracte financiële kennis meet. Wat financiële vaardigheden betreft, hebben de meeste jongeren een vrij rooskleurig beeld, maar toch zegt 8% over zichzelf niet goed met geld te kunnen omgaan. Jongeren uit de derde graad vinden zichzelf vooral sterk in het weerstaan aan verleidingen en in het stellen van prioriteiten, terwijl ze minder sterk zijn in administratieve vaardigheden en overzicht houden. Jongeren met een betere financiële kennis scoren beter op alle dimensies van financiële vaardigheden, en deze financiële vaardigheden zijn op hun beurt geassocieerd met een heel aantal risicogedragingen en financiële uitkomsten. Financiële kennis draagt dus onrechtstreeks wel degelijk bij aan het bevorderen van 'veilig' financieel gedrag.

Jongeren hebben nood aan objectieve en betrouwbare informatiekanalen

In een kwalitatief vervolgonderzoek bevroegen we een aantal jongeren in groepsgesprekken over hun visie op doeltreffende financiële educatie. Hieruit blijkt vooral de nood aan het werken rond motivatie en inoefenen van financiële vaardigheden. Daarnaast hebben jongeren behoefte aan toegankelijke, gekende, objectieve en betrouwbare informatiekanalen. Inhoudelijk geven jongeren zelf aan weinig zicht te hebben op de kosten van een zelfstandig leven en willen ze dat er meer aandacht wordt besteed aan het versterken van vaardigheden die te maken hebben met budgetteren, sparen, rondkomen en omgaan met reclame en verleidingen allerhande. De methoden die voor jongeren naar eigen zeggen het meest impact hebben, worden gekenmerkt door interactiviteit, authenticiteit en herkenbaarheid. Zij prefereren om zelf dingen te mogen doen en te kunnen aansturen of inoefenen, boven het klassieke meer docent-gestuurd onderwijs. Werken met ervaringsdeskundigen en gastsprekers uit het werkveld evalueren ze als geloofwaardiger, interessanter en boeiender. Over digitale leermiddelen zijn jongeren bijzonder kritisch., vooral omdat hun eisen op vlak van interactiviteit en controle hierin vrij hoog liggen, wellicht omdat dit meer aansluit bij hun eigen belevingswereld.

Financiële opvoeding thuis beschermt in sterke mate tegen financieel risicogedrag

Financiële opvoeding thuis beschermt in sterke mate tegen financieel risicogedrag, dit blijkt uit het survey-onderzoek, en wordt bevestigd in de groepsgesprekken met jongeren. Financiële opvoeding mag echter niet beperkt blijven tot het geven van zakgeld of het aansporen van jongeren om zelf geld te verdienen. Veel ouders blijken immers niet van hun kinderen te verwachten dat zij een aanzienlijk deel van hun persoonlijke uitgaven hiermee betalen, waardoor jongeren uitsluitend hun 'leuke' uitgaven zelf financieren en hierdoor ook gewend raken aan een levensstijl die hen relatief veel luxe-uitgaven toelaat, uitgaven waarop waarschijnlijk moet worden ingebonden wanneer ze later zelfstandig gaan

leven. Door jongeren de verantwoordelijkheid te geven over een aantal meer 'noodzakelijke' uitgavenposten, zoals kleding, kan een groter leereffect bereikt worden. Daarnaast worden er niet steeds duidelijke afspraken gemaakt over de besteding van eigen gelden en wat van hen wordt verwacht wanneer het zakgeld vroegtijdig op blijkt te zijn. Hierdoor springen sommige jongeren vrij zorgeloos om met hun geld. Ze rekenen erop dat hun ouders toch tussenbeide komen ingeval er tekorten zijn. Daarnaast zien we dat sommige ouders erg directief zijn in het aansturen van het spaargedrag van jongeren, wat maakt dat het 'leren sparen' zijn doel voorbij schiet. Ook hier is het zinvol om jongeren zelf verantwoordelijk te maken om geld opzij te zetten voor toekomstige grote uitgaven of voor 'later'.

Zelf geld verdienen draagt bij tot het versterken van een aantal financiële vaardigheden, en doet jongeren naar eigen zeggen beter nadenken over hun uitgaven. Ook wanneer dit niet strikt noodzakelijk is in functie van het gezinsbudget, is het toch nuttig om jongeren zelf geld te laten verdienen door het presteren van betaald werk tegen een realistisch loon.

Naast het goed leren beheren van zakgeld en inkomsten uit studentenarbeid omvat financiële opvoeding ook dat ouders met jongeren praten over geld en hen adviezen geven over bepaalde uitgaven of deze in vraag stellen. Daarnaast is het belangrijk dat ouders als rolmodel van goed financieel beheer fungeren. Beide vormen van financiële opvoeding dragen bij aan het versterken van financiële vaardigheden en beschermen jongeren tegen het vertonen van financieel risicovol gedrag. Hoewel heel wat ouders zich waarschijnlijk bewust zijn van het belang van leren omgaan met geld en financiële opvoeding van hun kinderen, blijkt het niet voor iedereen zo vanzelfsprekend om dit in de dagelijkse praktijk toe te passen. 15 a 20% van de jongeren zegt dat zij hun ouders niet als voorbeeld zien of dat er thuis weinig over geldzaken wordt gepraat. Daarom willen we op basis van dit onderzoek pleiten voor het aanbieden van een ondersteunend programma of instrumenten voor ouders, waarin zij een aantal concrete handvaten aangereikt krijgen over wat zij zelf kunnen doen om de financiële opvoeding van hun kinderen te versterken. Aansluitend hierbij kan zeker ook gedacht worden aan een programma op maat van gezinnen die het financieel minder breed hebben. De financiële gezinssituatie was immers geassocieerd met verhoogd risicogedrag. Het zou dan ook nuttig zijn om deze ouders enige ondersteuning te kunnen aanbieden zodat zij, ondanks hun eigen precaire financiële toestand, toch hun opgroeiende kinderen bewust kunnen maken van de waarde, mogelijkheden en beperkingen van geld, door direct en indirecte leerprocessen.

Financiële educatie op school via interactieve werkvormen die toelaten financiële vaardigheden in te oefenen in realistische contexten

Wanneer jongeren van thuis uit weinig of niet ondersteund worden in het bevorderen van financieel gezond gedrag of wanneer zij hun ouders niet als een goed voorbeeld zien om met geld om te gaan wordt de rol van financiële educatie op school belangrijker. Doch, bij een aantal jongeren is de motivatie om aan de slag te gaan en te werken rond geldzaken niet zo groot. Jammer genoeg zijn dit vaak juist die jongeren die aangeven dat er toch wel wat schort op het vlak van hun financiële vaardigheden. Om te werken aan hun motivatie is meer 'maatwerk' vereist. In eerste instantie zal samen met hen moeten worden gewerkt aan bewustwording en het doorbreken van weerstand. Hen confronteren met de mogelijke risico's van financieel ongezond gedrag via getuigenissen van jongvolwassenen met financiële moeilijkheden, hen 'verplichten' tot het bijhouden van de eigen uitgaven of hen vragen een tijdje rond te komen met een beperkt budget kunnen hiertoe bijdragen. Daarnaast is er een groep jongeren die wel duidelijk het nut inziet van leren omgaan met geld, maar verder weinig geïnteresseerd of gemotiveerd is om hierrond te werken. Bij deze groep kan het lonen om extra aandacht te besteden aan het doorgedreven inoefenen van een aantal vaardigheden en gebruik te maken van leermiddelen en methoden die qua inhoud en methoden aansluiten bij noden en de leefwereld van de jongeren zelf. Zo kan een deel van de inhoud door hen zelf worden ingevuld en gestuurd door hun eigen vragen of problemen. Jongeren geven zelf de voorkeur aan het gebruik van interactieve werkvormen en inhoud die zoveel als mogelijk vertrekken van realistische contexten (bv. budgetteren bij het organiseren van een klas/schoolevenement) en spelelementen bevatten.

Nood aan kritisch houding en weerstand bieden tegenover invloed van reclame en sociale druk van vrienden

Ten slotte zagen we dat er specifiek in deze groep van adolescenten ook heel wat nood is aan het versterken van vaardigheden en het versterken van een kritische houding en weerbaarheid tegen beïnvloeding. Jongeren moeten aandacht krijgen voor de wijze waarop marketing en leeftijdsgenoten inspelen op imago en statuskwesties en ze moeten leren omgaan met de sociale druk van leeftijdsgenoten. Jongeren zijn immers bijzonder gevoelig voor de mening van hun leeftijdsgenoten op tal van aspecten van het dagelijks leven. Erbij horen, leuk worden gevonden om wat je hebt en de status die met het bezit van hippe of dure dingen geassocieerd is, blijkt voor heel wat jongeren belangrijk te zijn. Uit dit onderzoek blijken deze materialistische attitudes, evenals als impulsiviteit, duidelijk gelinkt te zijn aan risicovoller financieel gedrag. De focus op leren weerstand bieden aan beïnvloeding en impulsieve neigingen is echter aanzienlijk complexer en vereist een grotere tijdsinvestering dan het leren begrijpen van (zelfs vrij ingewikkelde) financiële concepten.

We willen er dan ook voor pleiten dat doorheen de hele schoolloopbaan voldoende aandacht wordt besteed aan het versterken of aanleren van een aantal competenties, die op dat moment passend zijn en aansluiten bij de leefwereld van de jongeren. Daarnaast dient ook een duidelijk horizontaal traject te worden afgelegd waarin gedurende een langere periode enkele onderwerpen rond financiële educatie aangereikt en enkele vaardigheden ingeoeffend worden.